

Lietuvai pagražinti draugijos
Panevėžio rajono skyrius

NAPOLEONMETIS
PANEVĖŽIO KRAŠTE

Petras Juknevičius

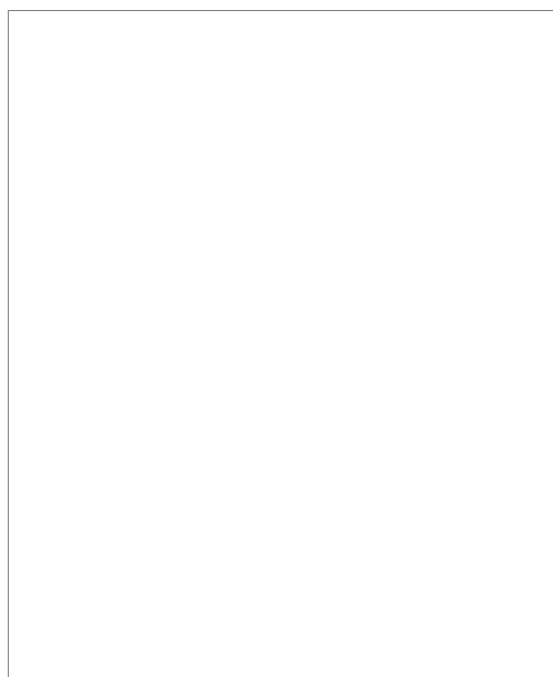
Panevėžys 2007

UDK 947.45.05

Ju 56

Recenzavo Arūnas Astramskas

© P. Juknevičius

X korpuso vadas maršalas Žakas Makdonaldas

Karo pradžia ir bajorijos viltys atkurti valstybę

Napoleonas, Napoleonmetis... Ta asmenybė ir tas istorinis laikotarpis mūsų istoriografijoje tebėra vertinami prieštarinčiai. Vieniems Napoleono žygiai - tai tik karo atneštos kančios, kitiems – tai viltys atkurti valstybę. Beje, kai kada tos viltys mūsų istorikų romantizuojamos. Išėivijos istorikai mažiau linkę idealizuoti Napoleono požiūrį į mūsų valstybingumą. Antai, istorikas V. Trumpa rašė: „*Apie Lietuvos nepriklausomybę Napoleonas greičiausiai neturėjo jokio supratimo, juoba kad ir pačiame Lietuvos vadovaujančiame sluoksnyje ši idėja jau buvo gerokai išblėsusi. Aplamai Napoleonui buvo svetima bet kokia atstatymo mintis. Jis žiūrėjo į ateitį, ne į praeitį. 1806 m. Berlyne, priimdamas lenkų delegaciją vadovaujamą garsaus gen. Dombrovskio, Napoleonas pareiškė: „Pažiūrėsim, ar esate verti tautos vardo“. Jeigu lenkams reikėjo įrodyti, ar jie buvo verti tautos vardo, tai ką bekalbėti apie lietuvius“ (V. Trumpa. *Napoleonas. Baltija. Amerika. – V.- 1989. – P.224.*). O juk lenkų ir lietuvių emigrantai dėjo tiek vilčių į Napoleoną. Dar 1796 m. gavęs lietuvių ir lenkų kreipimąsi, vienam iš savo adjutantų, lenkų kilmės Prancūzijos piliečiui kapitonui Juzefui Sulkovskiui jis pasakė: „*Ką aš turiu atsakyti? Ką aš galiu pažadėti? [...] Aš myliu lenkus [...] Lenkijos padalijimas yra neteisybės aktas, kuris negali patverti [...] Bet lenkai neturi pasikliauti svetimtaučių pagalba [...] Tauta, savo kaimynų parblokšta, gali atsikelti tik su ginklu rankose*“ (Cituota iš *B. Dundulis. Lietuva Europos politikoje 1795 – 1815. – V.- 1998. – P.10.*). Lenkai ryžosi prancūzų pagalba atkurti Lenkijos valstybę. Didvyriškas J. H. Dambrovskio legionų dalyvavimas Napoleono žygiuose, kova toli nuo tėvynės ir, galiausiai, ... 1801 m. legionų išsiskirstymas. Tiesa, nugalėjęs Prūsiją, Napoleonas sukuria Varšuvos hercogystę, krašte, tame tarpe ir mūsų Užnemunėje, panaikina baudžiavą. Suprantama, kad dalis Lietuvos gyventojų, tikėjosi kažko panašaus ir Lietuvoje, kai Napoleono kariuomenė peržengs Nemuną: bajorija – valstybės atkūrimo, bent jau Lenkijos, pavyzdžiu, valstiečiai – baudžiavos panaikinimo. Pastariesiems teko labiausiai nusivilti. Čia verta pacituoti rusų karinio dalinio, dislokuoto Baisogaloje, karininko A. Antonovskio atsiminimų fragmentą: „*lenkai nevisiškai palankūs rusams [...] jie visai nesibijo prancūzų įsiveržimo, jie netgi jų laukia*“ (Cituota iš *V. Pugačiauskas. Napoleono administracija Lietuvoje. – V.- 1998. – P.45.*). Napoleonas Lietuvoje nerado savo atramos – buržuazijos. Jam teko siekti bajorų paramos ir nesiimti baudžiavos panaikinimo.*

Bet apie tai vėliau, o kol kas – 1812 m. birželis. Didžiulė kariuomenė telkiasi Užnemunėje. 1812 m. birželio 24 d. Prancūzijos imperatoriaus Napoleono vadovaujama Didžioji armija ties Kaunu persikėlė per Nemuną ir pradėjo karą su Rusijos imperija. Nesulaukdama didesnio rusų kariuomenės pasipriešinimo birželio 28 d. ji pasiekė Vilnių. Liepos 1 d. Napoleono įsaku iš vietos gyventojų suformuota administracinė valdžia – Laikinoji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausybė (Lietuvos laikinosios vyriausybės komisija). Jai vadovauti paskirtas buvęs rūmų maršalka Stanislovas Soltanas. Komisijos potvarkiu buvo sudaryti 5 pėstininkų ir 4 kavalerijos pulkai, kurie turėjo sukurti pagrindus būsimai Lietuvos kariuomenei. Vėliau Vyriausybės komisija suformavo dar 6 pėstininkų pulkus. Savo dalinius stengėsi steigti ir didikai. Į prancūzų kariuomenę stėjo savanoriai, daugiausia Vilniaus universiteto studentai.

Armijos žygis per Panevėžio kraštą ir karinių pareigūnų santykiai su vietos valdžia

Pats Napoleonas per Lietuvą žygiavo su pagrindine kariuomene pačiu tiesiausiu keliu - per Kauną ir Vilnių. Įvairiuose Lietuvos vietose likę padavimai apie pakastą auksą, Napoleono vardo tiltus, gamtos objektus, terodo, kiek jis buvo populiarus tarp liaudies, kiek su juo buvo siejama vilčių.

Mūsų kraštą tiesiogiai palietė Didžiosios armijos kairysis sparnas, kurį sudarė 30 tūkstantinis X korpusas, vadovaujamas Tarento kunigaikščio, Prancūzijos pero, maršalo Žako Makdonaldo (1765 – 1840). Tikroji šio karvedžio pavardė – Etienne – Jacques – Joseph – Aleksandre Macdonald. Tame korpuse daugiausia buvo karių iš Prūsijos – apie 20 tūkstančių. Šiems daliniams priklausė ir Lietuvos dragūnų pulkas, sudarytas iš Mažosios Lietuvos gyventojų. X korpusas atvyko iš Karaliaučiaus ir birželio 24 d. persikėlė per Nemuną ties Tilže. Jo uždavinys buvo užimti Žemaitiją ir saugoti kariuomenės reikalais Nemunu plaukiančius laivus. Vėliau korpuso daliniai turėjo užimti Kuršą ir Rygos tvirtovę. X korpuso vadas Ž. Makdonaldas birželio 28 d. patraukė iš Tilžės ir per Tauragę, Skaudvilę, Nemakščius, Viduklę, birželio 30 d. atvyko į Raseinius. Iš čia liepos 4 d. jis išsiuntė 3 kariuomenės kolonas užimti Telšių, Šiaulių ir Panevėžio.

Generolo E. Rikardo dalinys Panevėžį pasiekė liepos 6 d. išvakarėse, liepos 5 d., leitenanto Raveno 50 husarų būrys buvo išvijęs rusus, kurių 35 buvo nukauti, į nelaisvę pakliuvo 1 karininkas, 20 kazokų, 61 pėstininkas ir 7 invalidai. Husarų puolimas buvęs toks staigus, kad rusai nespėjo padegti maisto atsargų sandėlių ir paliko kasą su 8 400 rublių. Leitenantas Ravenas buvo sužeistas trim durtuvo dūriais. Jis tapo Armijos garbės legiono kavalieriumi.

Užuot žygiavęs, kaip buvo manoma, Jelgavos link, maršalas Ž. Makdonaldas gavo įsakymą su pagrindinėmis korpuso pajėgomis pasukti į Panevėžį ir Daugpilį. Liepos 10 d. korpuso vadas patraukė iš Raseinių per Grinkiškį, Baisogalą ir liepos 13 d. pasiekė Panevėžį. Čia atvyko ir Šiaulius užėmęs dalinys. Liepos 15 d. pajudėję pagrindinės korpuso jėgos per Pumpėnus, Pasvalį, Saločius, liepos 18 d. pasiekė Bauskę, o iš čia – Jekabpilį. Viso karo metu X korpusas veikė tarp Daugpilio ir Liepojos. Iš Tilžės per Žemaitiją (Tauragę, Šiaulius) iš pradžių Bauskės, vėliau Jelgavos kryptimi traukė papildomi daliniai, buvo vežami ginklai Rygos tvirtovei užimti. Taigi, mūsų kraštą tiesiogiai palietė žygiuojanti kariuomenė, jos poreikių tenkinimas. Apie tai liudija publikuoti dokumentai.

Liepos 2 d. Raseiniuose pasirašytame cirkuliariniame laiške Telšių, Panevėžio ir Šiaulių apygardų valdininkams maršalas Ž. Makdonaldas nurodė: „*Jūsų apskrities gyventojai bus išlaisvinti iš rusų valdžios priespaudos [...] Bus įvykdyti didesni potvarkiai, asmenys ir nuosavybė bus gerbiami ir saugomi: bet armijai reikia maisto... [...] Atitinkamai reikalauju iš jūsų visame savo plote paruošti 600 000 porcijų džiovintų ir džiovintos duonos ir juos surinkti svarbiausiose miestuose, kad vėliau pervežti į štabą, kai duosiu tokį įsakymą: daugiau nei 600 000 porcijų ryžių ar džiovintų daržovių, 300 statinių degtinės, 1 500 – alaus, 50 centnerių druskos, 20 statinių acto, 50 000 saikų avižų, 50 000 porcijų šieno ir šiaudų, daugiau nei 600 raguočių: karvių ir jaučių... [...] Taip pat laikyti paruoštus 400 vežimų jų transportavimui...“.*

Kaip minėta, Panevėžyje rusai nespėjo sudeginti maisto atsargų sandėlių. Todėl liepos 5 d. II korpuso karo komisaras H. Dulaymon parašė Panevėžio apskrities maršalui: „*Sužinojau, kad pasitraukdami rusai Panevėžio ir jo apylinkių sandėliuose paliko visokių rūšių maisto produktų, o ypač miltų, degtinės ir avižų; kadangi šie produktai dabar priklauso prancūzams, klausiu jūsų ar manysite esant reikalinga man tiksliai susipažinti su šių objektų medžiaga ir kiekiu. Siunčiamu pranešimu perspėju, jog pagrindinis armijos intendantas reikalauja, kad paskatinčiau jus įvertinti rusų palikimą, tam kad įvairūs jo daiktai, jūsų atsakomybe būtų išsaugoti prancūzų armijai...“.*

Tuo metu Panevėžyje jau buvo pradėjusi funkcionuoti okupacinė valdžia. Dar liepos 1 d. Vilniuje pasirašytu dekretu Napoleonas išvardijo paprepekčius. Upytės (Panevėžio) apskrities paprefekčiu buvo paskirtas apskrities bajorų maršalka Stanislovas Brunovas iš Pavermenio dvaro. Buvo sudaryta aprūpinimo maistu komisija. Liepos 10 d. Panevėžyje pasirašytas bene pirmasis mėsos paėmimo protokolas: „*Aš, žemiau pasirašęs, vyriausias regiono maisto sąskaitininkas, paskirtas į 7 – tą X – jo armijos korpuso diviziją, pripažįstu gavęs iš pono Simono Zannszter (?), Panevėžio miesto komisijos atstovo, tris šimtus septyniolika sunkių jaučių, sveriančių trisdešimt du tūkstančius devynis šimtus aštuonis svarus mėsos pagal šios dienos protokolą, kurį užpildžiau regione“.* Jau kitą dieną minėtos 7 – osios divizijos karo komisaras Desnoyers pareikalavo, kad „*Pono divizijos generolo Grandjean įsakymu, ponai Panevėžio komisijos nariai privalo aprūpinti ir perduoti į pono juodųjų husarų dispoziciją tris pūdus geležies, kad tarnautų dviems eskadronams, paskirtiems į pagrindines divizijos kareivines. Šis kiekis turi būti perduotas rytoj rytą“.* Tą pačią dieną minėtas komisaras pareikalavo pristatyti 100 vežimų malkų kariuomenės kepyklai. Liepos 12 d. komisaras Desnoyers rūpinosi karo ligoninės Panevėžyje įkūrimu: „*Ponai Panevėžio komisijos nariai turi pristatyti į karo ligoninę, kuri greitai įsikurs šiame mieste, rūpinantis ponui Laužynovičiui (?), visus medicinos reikmenis, vaistus ir viską susijusi su ligonine“.* Numatyta įkurti 60 vietų ligoninę. Kiekvienas ligonis turėjo būti aprūpintas 1 medine lova su lenta maisto produktams nešioti („*1 bois de lit avec une planche à la tête pour porter les aliments*“), 1 šiaudų čiužiniu, 1 lovos paklode, 1 vilnone antklode, 1 naktiniu puodu, 1 kiaura kėdė trisdešimčiai ligonių, 3 skirtingų dydžių katiliukais, 3 samčiais, 2 didelėmis šakutėmis, 2 trikojais („*trépieds*“), 1 puodeliu kiekvienam ligoniui, 1 dubeniu, 6 didelėmis gertuvėmis, 4 suskirstymo pintinėmis, 1 kapokliu, šepėčiais, 4 dideliais ašočiais nuoviroms, 2 buteliukais vaistams kiekvienam ligoniui, drobė tvarsčiams.

Tą pačią dieną iš maisto komisijos buvo pareikalauta pašaro 600 arklių. Jei šis reikalavimas nebūtų įvykdytas, „*būsime priversti nupjauti rugius“.*

Liepos 15 d. komisaras Desnoyers pasirašė Panevėžyje paskutinius reikalavimus, nes maršalo Ž. Makdonaldo įsakymu 7 – ji divizija liepos 16 d. turėjo pradėti žygį Bauskės link. Apskrities paprefekčiui jis rašė: „*Pone, divizijai toliau judant, aš palieku šiame mieste aštuoniasdešimt kelis ligonius jūsų*

administracijos priežiūrai. Taip pat, dar tą pačią dieną komisaras spėjo pareikalauti 46 valstiečių važnyčioti pagalbinės kolonos vežimams ir kiek nervingai priminti, kad į miesto sandėlius nepristatytas pakankamas kiekis duonos.

Apskritims vadovauti turėjo Napoleono paskirta Vilniaus departamento administracinė komisija (VDAK), bet faktiškai paprefekčiams nurodinėjo kariniai vadovai. Tai ypač akivaizdu Upytės apskrityje. Upytės (Panevėžio) paprefektūra buvo sudaryta liepos 10 d. Tiesiogiai paprefekčiui S. Brunovui liepos mėnesio pabaigoje buvo atsiųstas maršalo Ž. Makdonaldo įsakymas iškepti 30 tūkstančių porcijų duonos ir nugabenti į Kuršą. Generolai Campredo ir Darancey maršalo Ž. Makdonaldo vardu rugpjūčio 7 d. Tilžėje pasirašė įsakymą, kuriame sakoma: „*Ponas paprefekti, pagal nurodymus, kuriuos mums davė maršalas Tarento hercogas, turite būti jo Ekscelencijos išpėtas, kad tuojau pat turi būti įvykdytas svarbus artilerijos ir inžinerijos ekipažų pervežimas, kuriam būtina rinkti pirmiausia tris gurguoles pakinkytų vežimų...*“. Toliau nurodoma, kad keitimo stotyse būtų reikalingas kiekis maisto bei reikalingas skaičius arklių. Pridėti trys aktai, kuriuose nurodyti trijų artilerijos kolonų maršrutai. Didžiausias Upytės (Panevėžio) apskrities paprefekčio rūpestis buvo aprūpinti pirmąjį maršrutą: Jurbarkas – Barzdžiai – Raseiniai – Grinkiškis – Baisogala – Šeduva – Rozalimas – Linkuva – Žeimelis – Bauskė.

Pravartu pastebėti, kad VDAK teritorijoje nuo liepos mėnesio antrosios pusės pradėta sparčiai steigti arklių keitimo stotis arba punktus, turėjusius atstoti buvusią rusų pašto tarnybą. Šioje srityje Upytės apskritis nebuvo atsilikusi, bet čia daugiau ne komisijos nuopelnas, o maršalo Ž. Makdonaldo įsakymas. Paprefekčio S. Brunovo nurodymu kiekvienoje stotyje turėjo budėti vežėjai su trimis vežimais: du pakinkyti trimis arkliais, trečiasis vienu. Vežėjus ir transporto priemones privalėjo parūpinti vietiniai žemvaldžiai pagal iš anksto sudarytą grafiką. Buvo numatytas kiekvienos transporto priemonės budėjimo laikas - dvi savaitės, o keičiamasi tik atvykus naujai pamanai. Pagal šią sistemą Panevėžio – Bauskės trakte buvo įkurtos trys arklių keitimo stotys: Pušalote, Sidziūnuose ir Kiemėnuose. Pušaloto stoties reikalus tvarkyti buvo pavesta vietiniam klebonui, kitur – vaitams. Tokiu pačiu principu buvo kuriamos Žeimelio ir Joniškėlio stotys Panevėžio – Mintaujios (Jelgavos) trakte. Tačiau Panevėžio – Šiaulių kelyje Smilgių ir Šeduvos stotimis rūpinosi patys pašto nuomininkai. Jie privalėjo rūpintis, kad kiekvienoje stotyje nuolat budėtų vežėjai su dviem transporto priemonėmis ir vienas raitas pasiuntinys. Nežiūrint gerai suorganizuoto ryšių tinklo, dokumentai iš Vilniaus Upytės paprefektį pasiekdavo per 3 – 4 dienas. Mat, Vilniaus – Ukmergės – Panevėžio kryptimi dokumentai buvo siunčiami per Vilniaus ir Ukmergės paprefekčių rankas. Be to, dokumentų gabenimas iš komisijos dar užtrukdavo ir dėl to, kad kaimyninėje Ukmergės apskrityje tokie punktai ėmė veikti tik rugpjūčio pabaigoje.

Panevėžio miesto istorijai įdomus Panevėžio ir Šiaulių apygardų komendanto J. E. Lemonier 1812 m. rugpjūčio 29 d. raštas S. Brunovui, kuriuo jis reikalauja sutvarkyti maisto sandėlį. Miltai buvo saugomi bažnyčioje. Omenyje turima pijorų bažnyčia (dabartinė Švč. Trejybės). Nusistovėjusi nuomonė, kad bažnyčia pastatyta 1803 m. Bet minėtame rašte reikalaujama, kad apsaugoti miltams, reikia 50 – 60 lentų „*uždengti stogus ir uždaryti minėtos bažnyčios langų rėmus, kurie dar neužbaigti*“. Taigi, bažnyčia, greičiausiai, 1803 m. buvo tik pradėta statyti... Matyt, šis reikalavimas nebuvo įvykdytas, nes rugsėjo 7 d. Panevėžio – Ukmergės apygardos komendantas kapitonas Favel rašė Panevėžio apygardos paprefekčiui: „*Pone, Pijorų bažnyčia, kuri paversta maisto sandėliu, buvo dar statoma, kai buvo paskirta šiam reikalui, artėjantis blogas metų laikas, reikalauja patvarkymo, ko pasėkoje, aš prašau paskirti pono Meuninck, sandėlio sargo žiniai 2 ar 3 vežimus šiaudų ir kokių aštuonetą vyrų, sugebančių uždengti abiejų šios bažnyčios frontonų, kurie yra atviri, viršų...*“. Matyt ir ši kartą reikalavimas nebuvo įvykdytas, nes rugsėjo 23 d. šio sandėlio sargas rašė, kad „*nepaisant mano pakartotinių prašymų šiuo atžvilgiu, aš dar nematau nei šiaudų, nei darbininkų*“.

Ne visai sklandžiai vyko ir artilerijos gabenimas. Dar rugpjūčio 31 d. trečiosios apgulties gurguolės kapitonas Mars Šeduvoje rašytame laiške skundėsi: „*Turiu garbės, pone prefekte, jus perspėti, kad arkliai, kurie lydėjo antrą artilerijos apsiausties gurguolę į Linkuvą, nesugrįžo ir dar pagal raportą, kuris man buvo įteiktas, arkliai grįžo kiekvienas į savo kaimą, o ne į stotį, kad lydėtų kitas gurguoles, kurios dabar užnugaryje [...] aš sulaukysiu Baisogalos arklius iki to laiko, kol jie bus pakeisti šiais Šeduvos, ir tai privers vėluoti ketvirtą gurguolę...*“. Žvalgų divizijos generolas Campredon ir generolas baronas Darancey 1812 m. rugsėjo 3 d. iš Jelgavos rašė: „*Pone paprefekti, mes turime garbės jus išpėti, kad pagal jo Ekscelencijos pono maršalo, Tarento hercogo įsakymus privalo nenutrūkstamai vykti artilerijos amunicijos transportavimas iš Jurbarko į Rundalę, vykstant maršrutu Nr.1...*“. Iš šių reikalavimų matyti, kad nesibaigia sunkumai aprūpinant apsiausties dalinius. Armijos konvojus reikalavo 1000 vežimų ir 2000 arklių. Tiesa, generolas Campredon skaičių sumažino per pusę, kad leistų nuimti derlių.

Tuo metu, rugsėjo 10 d., karo komisaras Ludurel pareikalavo 100 vežimų ir 400 arklių evakuoti maisto sandėlius iš Panevėžio į Vilnių, pridurdamas, kad „aš visai neignoruoju, kad tie, kurie buvo pareikalauti Rygos apsiausties artilerijai, sudarytų kliūtis jūsų gerai valiai, bet aš manau, jog šių šaudmenų transportavimas nepavėluos, tad reikia, kad jūs imtumėtės priemonių panaudoti sandėlių transportavimui visus arklius ir vežimus, kuriuos galite surinkti...“. Bet arklių nebėra. Maisto atsargų pervežimui siūloma kinkyti jaučius. Aišku viena – transporto reikalavimas viršija krašto galimybes.

Be minėtų reikalavimų, apskrities paprefektūra dar turėjo pasirūpinti ir kitais klausimais. Vienas jų, tai belaisvių, atsilikusių ar susirgusių karių palyda. Dar liepos 15 d. Panevėžyje 7 – osios divizijos štabo viršininkas Nowickis parašė reikalavimą, kad paprefektis skirtų 12 žmonių „kurie bus perduoti pono kapitono Delamere, kapitono paskirto į 7 – osios divizijos štabą, vykstančio į Kauną perduoti keletą pasimetusių žmonių, kurių tarpe yra portugalų, šveicarų, vokiečių ir prancūzų, dispozicijai. Ponas paprefektis turėtų duoti nurodymus, kad visam būriui būtų pristatytas maistas iki paskirties ir sugrįžimui“. Liepos 24 d. Jekabpilyje X – ojo korpuso 7 – osios divizijos vadas generolas Grandjean pasirašė Panevėžio paprefektūrai tokį raštą: „Ponas paprefekti, nukreipiu į Panevėžį karo belaisvių*, keletą divizijos ligonių, ginklų ir bagažo vilkstinę, kuri mūsų kolonai nenaudinga [...] Būrys, kuris lydi ligonius ir belaisvius turi įsakymą vykti tik iki Panevėžio“. (* Čia turima galvoje 20 belaisvių, kuriuos paėmė generolo Rikardo kavalerija, užimdama Bauskę – P.J.). Iš šio rašto matyti, kad toliau rūpintis visais šiais žmonėmis teks paprefekčiui.

Matyt, pagrindinėms Napoleono pajėgoms stringant Rusijos platybėse, įsakymas dėl maisto gabenimo iš Panevėžio į Vilnių buvo pakeistas. Spalio 6 d. buvo pareikalauta maistą atvežti į Ukmergę iš kur bus gabenama į Polocką, nes ten jo laukė 35 000 karių.

Prancūzų gretose, kaip ir kiekvienoje didelėje armijoje, taip pat buvo nemažai dezertyravimo faktų. Tai galima pailustruoti lapkričio 6 d. Generalinės būstinės įsakymu: „Įvairių armijos korpusų kariai: lengvai sužeisti arba ligoniai ir kiti, kurie nei ligoniai, nei sužeistieji, o paskirti į gyvenvietes, kaimus ir Lietuvos pilsis, kai kurie savo noru ar be nurodymo kaip apsauga pilyse ir baronų žemėse, kiti ten karininkų paskirti kuriam laikui ir vis dar ten būna. Tarp šių karių yra besiverčiančių plėšimu ir vagystėmis. Kad pabaigti šią netvarką ir kuo greičiau sugrąžinti šiuos karius į jų korpusus arba į ligonines, jei sužeisti arba serga, jo ekselencija pagrindinis tvarkytojas įsako:

Bet kurie kariai, sergantys, sužeisti arba ne, kurie yra kaimuose, miestuose, pilyse ir dvaruose kaip apsauga ar dėl visai kitų priežasčių, turės grįžti iš karto į pačią arčiausią vietą kur bus karo komendantas, kuris juos surinks ir pasiųs į srities štabą, kad būtų perduoti į pagrindinio valdytojo dispoziciją. Ligoniai ir sužeistieji bus pasiųsti į svarbiausias ligonines.

Tie kariai, kurie per 15 dienų nuo šio įsakymo paskelbimo nebus susirinkę, bus persekiojami mobilių kolonų, stabdomi visų būrių ir korpusų, kurie juos sutiks, ir, išduoti karo lauko teismui, teisiami kaip plėšikai.

Ponai baronai, dvarininkai ir visi kiti Lietuvos gyventojai, kurie slėps karius po šio įsakymo paskelbimo, bus nubausti sumokėti 20 dukatų piniginę baudą, pasikartojimo atveju bus sulaikyti ir nuvesti į srities štabą, kur aukščiausia valdžia paskirs jų vertą bausmę [...] Jei kariai [...] dėl kokios priežasties, kokia ji bebūtu [...] liktų kurti garbės balsui neprisijungdami prie jų korpusų ir vis dar liktų gyvenvietėse, kad sukeltų betvarkę paprefekčiui, merai, baronai savininkai yra įpareigoti juos nuginkluoti, laikyti ir nuvesti pas artimiausią komendantą...“. Toliau seka nurodymai vietos valdžiai. Įsakymą pasirašė divizijos generolas, Imperatoriaus adjutantas, pagrindinis Lietuvos valdytojas grafas de Hogendorp, dubliuojant vyriausiosios valdžios štabo viršininkui generolui Reytz.

Ne vien dezertyrų plėšikavimas valdžiai kėlė rūpesčių. Net pačiame Panevėžyje pasitaikė vagysčių – buvo apvogtas prancūzas, laikrodžių meistras Duffard. Kapitonas Favel spalio 23 d. paprefekčiui atsiuntė iš minėto laikrodininko spalio 23 d. pavogtų daiktų sąrašą:

„Mažas auksinis laikrodis, plieno rodyklėmis, ponui de Franck.

Mažas auksinis laikrodis Darantono Paryžiuje pavadinimu, ponui Stapewki.

Dviejų dalių sidabrinis laikrodis Bayley London pavadinimu, ponui de Sziple.

Sidabrinis laikrodis su stiklu, ponui leitenantui de Piller.

Dviejų dalių sidabrinis laikrodis du data Walter London pavadinimu, ponui rusų kapitonui.

Senas sidabrinis laikrodis Wils London pavadinimu, žydui.

Senas sidabrinis laikrodis sidabrinio ciferblatu, ponui Linkevičiui.

Rublio didumo auksinis laikrodis Breguet a Paris Nr. 427 pavadinimu, mano paties.

Dviejų dalių sidabrinis laikrodis Rose and Son London pavadinimu, mano paties.

Pinigai:

65 Olandijos dukatai.

5 aukso laidorai.

10 sidabrinų rublių.

1 Birono 1790 metų ekiu.

1 Salisburgo ekiu ir maždaug 7 rubliai monetomis, 40 ir 20 grašių monetų po lygiai ir kelios 15 grašių monetos.

Duffard.“

Susirašinėjimas tarp Upytės apskrities paprefekčio ir X – ojo korpuso karininkų baigėsi lapkričio mėnesį. Lapkričio 23 d. kapitonas Favel dar reikalavo: „*metų laiko atšiaurumas reikalauja, kad įvairių postų sargybiniai turėtų milines...*“. Paskutinis jo raštas pasirašytas lapkričio 25 d.

Per tą laiką kai kas jau buvo pasikeitę. Visų pirma, tai lapkričio 1 d. atsistatydino Upytės apskrities paprefektis S. Brunovas. Tiesa, kitur nurodoma, kad jau spalio 12 d. jo vieton buvo paskirtas Upytės vaisks Juozapas Šišla. Kaip ir visais laikais aukšti pareigūnai, taip ir šiuo atveju, pasitraukimą jis motyvavo pablogėjusia sveikata. Visuomenei S. Brunovas nurodė tris atsistatydinimo motyvus. Pirmas, kad birželio 31 d. jis buvęs paskirtas prieš savo valią. Skyrimo metu jis nedalyvavęs, o apie paskyrimą sužinojęs iš į Panevėžį atvykusio VDAK atstovo. Bet prieštarauti nedrįsęs. Antras - jo pareigų neišaiškinimas ir prancūzų karinių pareigūnų nelankstumas. Jis turėjo atlikti darbus, viršijančius bajorų vadovo valdžios kompetenciją. Tai matyti ir iš aukščiau cituotų dokumentų. Be to, iš jo buvo reikalauta surinkti rekrutus ir žandarus, pristatyti rekvizicijas ir t. t. Trečiasis motyvas kiek sunkiau paaiškinamas, nes S. Brunovas turėjo 7 padėjėjus: Tadeušą Bistramą, Juozapą Koženevskį, Simoną Zavišą, Juozapą Sokolovskį, Tadeušą Staševskį, Jurgį Švoinickį ir Motiejų Golvickį.

Panevėžyje galėjo būti baiminamasi ir X – ojo korpuso kelionės atgal, bet taip neįvyko. Tiesa, per Panevėžį į Jurbarką traukė apgulties artilerijos dalys. X korpusas veikęs Kurše ir prie Dauguvos, nesugebėjęs užimti Rygos, tik gruodžio 18 d. gavo įsakymą trauktis. Tuoju keliomis kolonomis iš Jelgavos apylinkių per Žemaitiją maršalo Ž. Makdonaldo kariai pajudėjo link Tilžės. Beje, iš visos Napoleono armijos šis korpusas mažiausiai nukentėjo. Bet čia, Lietuvoje, Prūsijos daliniams, kurie sudarė X korpuso ariergardą, vadovavęs generolas L. Jorkas, nuo Šilalės pasuko į Tauragę ir gruodžio 30 d. Požerūnų malūne pasirašė paliaubų sutartį su rusų generolu Ivanu Dibičium, kuris vadovavo rusų generolo P. Vitgenšteino korpuso, veikusio Ukmergės, Kėdainių, Raseinių ruože, avangardui. Tai neutralizavo Prūsijos dalinius, buvo nutraukti karo veiksmai. Prūsų daliniai apsistojo savo karalystės teritorijoje – Klaipėdos krašte ir toliau Prūsijoje link Labguvos. Taip baigėsi X armijos korpuso kovos Lietuvoje.

Žandarmerijos ir lietuviškų karinių dalinių formavimas

Berneliai, berneliai, kur jūsų valnastis?

Eikit pas prancūzą, tenai aną rasit.

Daina

b

Napoleonas, į savo Didžiosios armijos gretas surinkęs daugelio nukariautų Europos tautų atstovus, tikėjosi kariuomenę papildyti Lietuvos gyventojais. Jis tikėjosi surinkti 100 000 žmonių. Bet matysime, kad surinkti pavyko tik apie 20 000 karių, su žandarmerija ir nacionaline gvardija. Reguliariai armijai liko apie 15 000 karių.

Pirmąją karinę pajėgą Napoleonas numatė žandarmeriją. Ją įsteigti jis įsakė liepos 1 d. įsakymu: Kiekvienai gubernijai sava žandarmerija, po kuopą apskriviai; kiekviena kuopa iš 80 žandarų, 16 brigadierų, 1 trimitininko, 4 vachmistrų, 1 vyresniojo vachmistro ir 5 karininkų; kuopos sugrupuotos į eskadronus. Žandarų pareigos - palaikyti tvarką, suimti atsilikusius karius, marodierius ir dezertyrus. Netrukus pareigos išplėtos. Smulkioji bajorija stoji labai nenoriai, nes žandarmerija jiems tolygu policijai, o jos pareigos bajoraičių neviliojo.

Kaip žandarmerijos formavimas vyko Upytės apskrityje? Kiekvienas bajoraitis, norintis tapti žandaru, turėjo asmeniškai atvykti į Panevėžį pas paprefektį. Kadangi formavimas vyko lėtai, valdžia žandarų skaičių sumažino per pusę. Taigi, Upytės (Panevėžio) apskritis turėjo surinkti 57 žandarus, vietoj numatytų 107 (apskrityje tuomet gyveno 77 732 gyventojai). Žandarai dėvėjo mėlynus mundurus, papuoštus perpeptiniais diržais ir akselbantais, ginkluoti – kardais ir ietimis. Dažniausiai jiems teko vykti slopinti valstiečių pasipriešinimą arba ieškoti dezertyrų, kurių atsirado vos į apskrities teritoriją įžengus X – ajam korpusui. Antai, Žilionių kaime, netoli Šeduvos, buvo sulaukytas marodierius iš 11 – ojo lenkų pėstininkų pulko Stanislovas Voicechovskis. Jis buvo sugautas uniformuotas ir turintis ginklą. Liepos 19 d. suimtas perduotas žandarų kapitoniui Staškevičiui. Jam perduotas ir ginklas, kepurė bei uniforma su šovinine kito marodieriaus, kuriam pavyko pabėgti.

Žandarmerijos formavimas tęsėsi dar ir rugpjūčio mėnesį, nes tik to mėnesio viduryje buvo sudarytas žandarų sąrašas ir išsiųsti kvietimai žandarų savanoriams rugpjūčio 15 d. atvykti į Panevėžį ir pradėti vykdyti pareigas. Sąrašą patvirtino į Panevėžį atvykęs Lietuvos žandarų korpuso papulkininkis, kunigaikštis Steponas Giedraitis. Į apskrities žandarmerijos tarnybą buvo pakviesti 23 žmonės. 1812 m. spalio 13 d. Upytės apskrityje tarnavo 26 žandarai: 1 vachmistras, 6 brigadininkai ir 19 eilinių žandarų. Jie sudarė žandarmerijos 8 – ają kuopą, vadovaujamą kapitono Staškevičiaus. Spalio 30 d. 8 – oje kuopoje buvo 27 žandarai: 1 vachmistras, 5 brigadininkai, 20 eilinių ir 1 trimitininkas.

Didžiąją armijai pasitraukus, žandarmerija nusekė paskui: vieni per Karaliaučius, kiti – per Lenkiją. Sausio 15 d. Varšuvon pasitraukė Merkinės ir Lydos brigados. Vasario mėnesį dar buvo apie 200 Lietuvos žandarų.

Liepos pabaigoje VADK sudarė rekrutų ėmimo į pėstininkų pulkus nuostatus. Rekrutai iš pradžių imti pagal rusų sistemą, bet tai davė mažai rezultatų. Vėliau imti šaukti savanoriai. Kareiviai turėjo būti nuo 18 iki 34 metų amžiaus, nemažesnio kaip 2,5 uolekčio (1,72 metro) ūgio. Iš pradžių paminėkime bendras priežastis, su kuriomis buvo susidurta pradėjus formuoti lietuviškus karinius dalinius. Visų pirma, tai krašte truko arklių. Daug jų išsivare besitraukiantys rusai. Oginskis savo memuaruose pasakoja, jog viena Vilniaus ponija, kad nereikėtų atiduoti arklių rusams, suvedė juos į savo salę antrajame aukšte... Čia tik vienas lenkiško patriotizmo pavyzdys. Daug arklių pareikalavo ir prancūzų kariuomenė. Apie tai jau minėjome ir pirmojoje šio leidinio dalyje. Lietuvoje trūko žemesnio laipsnio karininkų. Prancūzai netiko, nes nemokėjo kalbos. Taigi, jau iš pat pradžių kariuomenės kūrimas vyko vangiai, nepaisant atskirų patriotizmo faktų, kaip kad 300 Vilniaus universiteto studentų stojimas į lietuviškus Napoleono armijos dalinius. Lietuvių formuotės tiesiogiai pakluso prancūzų karinei vadovybei ir turėjo atskiras uniformas su vyčio ženklu.

Napoleonas, sužinojęs apie lėtus šių dalinių formavimo tempus, rugpjūčio 24 d. įsaku atleido iš Vyriausybės komisijos pirmininko pareigų S. Soltaną ir į jo vietą paskyrė Lietuvos generalinį gubernatorių D. Hogendorpą. Bet, kaip matysime vėliau, tai ne ką tepadėjo. Valstiečiai eiti į rekrutus vengė. Be to, trūko ir uniformų.

Pėstininkų pulkų formavimas prasidėjo 1812 m. rugpjūčio 5 – 15 dienomis. Panevėžio kraštą palietė 19 – ojo pėstininkų ir 17 – ojo ulonų pulkų formavimas. 19 – asis pėstininkų pulkas (vadas Tyzenhauzas) buvo formuojamas iš Trakų, Kauno, Upytės, Raseinių, Šiaulių ir Telšių apskričių rekrutų. Upytės apskriviai reikėjo surinkti 318 kantonistų. Iš nedidelių dvarų, kur neužteko žmonių skaičiaus, nuo kurio turėjo būti paimtas kantonistas, buvo nustatytas 1 000 lenkiškų zlotų mokestis. Dvarininkai, žydai, žydai karčemininkai buvo atleisti nuo kantonistų teikimo ir turėjo sumokėti 2 000 lenkiškų zlotų. Rugsėjo 19 d. Upytės apskrities paprefektis cirkuliaru informavo apskrities parapijas, kad nuo 75 dūmų, turinčių ariamos žemės, turėjo būti pristatytas vienas kantonistas, o nuo 50 dūmų – 486 lenkiški zlotai ir 15 grašių jo amunicijai. Į kareivius dvarininkai pirmiausia stengėsi atiduoti nepaklusnius valstiečius. Kiti valstiečiai ėjo į kariuomenę, kad išvengtų baudžiamos. Antai, 17 – ojo pulko kapitonas Rembelinskis priėmė į tarnybą 5 valstiečius, dėl kurių teko įsikišti paprefekčiui S. Brunovui ir rašyti dalinio vadui Mykolui Tiškevičiui, kad minėti valstiečiai turi būti sugrąžinti dvarininkams. Iš numatytų 318 pėstininkų, rugsėjo 21 d. buvo surinkti 307. Į generolo Krasinskio vadovaujamą Imperatoriaus gvardiją savanorių iš Upytės apskrities neatsirado. Vasaros pabaigoje

ir rudenį prasidėjo kantonistų dezertyravimas. Pvz., rugpjūčio pabaigoje dezertyravo dvarininko Vereščinskio iš Laukrodės atiduotas kantonistas Petras Skuja. Rugsėjo mėnesį dezertyravo 19 – ojo pėstininkų pulko kantonistas iš Pograničo dvaro Jurgis Ūdras; iš to paties pulko pabėgo Mykolas Osukas ir Motiejus Mackonis. Rugsėjo 16 ir 17 dienomis Naujamiestyje žygio metu pabėgo 4 kantonistai, pačiupe iš butų, kuriuose buvo apsistoję, šeimininkų rūbus. Vienas bėglys, Jonas Sutinkas, greitai buvo surastas ir rugsėjo 25 d. su ginkluota palyda išsiųstas į Raseinius 19 – ojo pėstininkų pulko vado žinion. Spalio 29 d. paprefektis siūlė plac - komendantui išsiųsti su sargyba į Vilnių 19 – ojo pulko dezertyrą Joną Antanavičių. To paties mėnesio pabaigoje Karsakiškio miške nežinomi valstiečiai sentikiai padėjo pabėgti kantonistui Jurgiui Budavičiui. Iš viso žinoma apie 10 pabėgusių Upytės apskrities valstiečių

Buvo atvejų, kai dvarininkai verbavo kantonistus už pinigus. Antai, į Upytės paprefektūrą buvo kviečiamas dvarininkas Medemas dėl kantonisto Krikščiūno iš Saločių dvaro skundo. Valstietis tvirtino, kad Medemas įtikino juos eiti į kantonistus už 1 000 lenkiškų zlotų. Žinoma ir dar keletas faktų, kai į Upytės paprefektūrą dėl tos pačios priežasties buvo kviečiami dvarininkai.

Kartu su pėstininkų pulku buvo formuojamas ir 17 – asis ulonų pulkas. Jo vadas Mykolas Tiškevičius rugpjūčio 12 d. gavo įsakymą nuvykti į Kupiškį telkti rekrutus. Jis galėjo tai padaryti tik prieš rugpjūčio 25 d. Spalio mėnesį pulke buvo 600 vyrų. Vienas sausio mėnesio atsišaukimas nurodo 829 vyrus. Jei pridėsime gruodžio 16 d. Biržuose į nelaisvę paimtus rekrutus susidarytų apie 1000 .

17 – asis pulkas stovėjo Panevėžyje su daliniais Biržuose ir Pasvalyje. Į šį pulką kariai buvo renkami iš Vilniaus, Užnerio, Breslaujos, Ukmergės, Upytės, Raseinių, Šiaulių ir Telšių apskričių. Nuo 75 dūmų buvo imamas vienas karys su arkliu, o nuo 50 dūmų – 486 auksinai ir 15 grašių kavaleristo uniformai. Panevėžio miestas, daržininkų ir grytelninkų dūmai bei žydų dūmai buvo atleisti nuo raitelių teikimo. Jie turėjo dalyvauti formuojant nacionalinę gvardiją. Pulko formavimas galėjo prasidėti tik valdžios pareigūnams surašius dūmus. VADK nesugebėjo laiku išsiųsti įsakų. Pulkas stokojo patyrusių karininkų. D. Hogendorpas pulko valdžios komisaru paskyrė S. Puzyna. Pulko formavimo klausimai buvo pavesti paporučikiui Zavadskiui. Už pristatytus raitelius kantonistus jis išduodavo liudijimus, kurių pagrindu paprefektūra išdavinėjo kvitus. Pulko formavimas sutapo su vis didėjančiu gyventojų nepasitenkinimu prancūzais. Raiteliai buvo renkami labai lėtai. Antai, Breslaujos apskrityje per 7 dienas tebuvo surinkti 4 raiteliai. M. Tiškevičius net verbavo valstiečius į pulką. Upytės apskritis vietoj numatytų 126 raitelių, surinko 106. Iš viso pulkas nesurinko 69 raitelių. Kaip matėme iš pirmosios rašinio dalies, prancūzų kariniai pareigūnai pastoviai reikalavo arklių, o jų labai truko. Arkliams surinkti komisaras S. Puzyna vykdė egzekucijas Upytės ir Ukmergės apskrityse. Jei pavykdavo surinkti didesnę kiekį arklių, tai trūko balnų, pakinktų. Arkliai turėjo atitikti kariuomenės standartus – 2 uolekčiai ir 8 diuimai (uolektis – apie 58 cm, diuimas – 24 cm). Likę nerekvizuoti arkliai neatitiko standartų. Teko keisti standartų reikalavimus. Pulkas labai sunkiai apsirūpino maistu, o ypač trūko pašaro arkliams. Gelumbės uniformoms teko pirkti Karaliaučiuje per tarpininkus. 17 – asis pulkas dar gruodžio 13 d. Biržuose nusipirko 22 arklius, tai yra tada, kai Napoleono armija jau buvo išvykusi. Ulonų pulko formavimą nutraukė į Lietuvą įžengusi rusų kariuomenė.

Napoleono armijos katastrofa Rusijoje lietuviškos armijos dalinius užklupo dar formavimosi stadijoje. Tuo metu jie dar nebuvo parengti kariniams veiksams.

Traukiantis Napoleono armijai, traukėsi ir lietuvių daliniai, taip ir netapę busimos Lietuvos kariuomenės branduoliu.

19 – asis pėstininkų pulkas gruodžio 28 d. pasiekė Varšuvą. Faktiškai jis buvo susijungęs su 18 – uoju pėstininkų pulku. Vėliau, kartu su kitais lietuviškais daliniais, šie pulkai sudarė didžiąją dalį Modlino tvirtovės įgulos, vadovaujamos generolo H. Daendelso.

1812 m. gruodžio 18 d. apie 500 karių turintis 17 – asis ulonų pulkas, vadovaujamas majoro Kozlovskio (pulkininkas M. Tiškevičius susirgo ir liko namuose) pasitraukė iš Tauragės. Pulkas dalyvavo mūšiuose prie Tilžės ir Karaliaučiaus. 1813 m. vasario mėnesį 17 – asis ulonų pulkas kartu su 19 – uoju kavalerijos pulku patyrė didelių nuostolių ties Sierakovu prie Vartos upės Lenkijoje, kautynėse su rusų korpusu, vadovaujami generolo Černyšovo, ir kazokų dalinių. Pavasarį 17 – asis ir 19 – asis pulkai buvo sujungti, vadu paskirtas P. Brechva, o dalinys priskirtas maršalo Davonto korpusui. Gegužės mėnesį dalinyje dar buvo 59 karininkai, 569 puskarininkiai ir eiliniai, turintys 675 arklius, bet jau vasarą, ginat Hamburgą, tebuvo likę 300 karių. Vėliau dalinys danų pagalbinio korpuso, vadovaujamo kunigaikščio Frederiko de Hesse, sudėtyje kovojo Danijoje iki 1813 m. pabaigos. Danijai pasirašius taikos sutartį su Švedija, 17 – ojo pulko likučiai liko laisvėje su ginklais, bet be teisės dalyvauti kariniuose veiksmuose iki karo pabaigos. 1814

m. kariams buvo leista grįžti į namus.

Rekvizicijos ir valstiečių neramumai

Jau iš to, ką aptarėme rašinio pradžioje, matyti, kad prancūzų reikalavimai labiausiai turėjo paveikti valstiečius. Liepos 11 d. atvykęs į Panevėžį vienas X korpuso generolas, divizijos vadas savo ir svitos pietums pareikalavo pateikti: 6 avinus, 3 veršelius, 18 vištų, 12 žąsų, 18 ančių, 8 kalakutus, 12 kapų (1 kapa – 60 vienetų) kiaušinių, 12 gorčių (1 gorčius – 4 litrai), sviesto, 6 paršelius, 50 svarų (1 lietuvių svaras – 0,37 kg) sūrio, 2 statines alaus. Liepos 13 d. į Panevėžį atvyko pagrindinės korpuso pajėgos. Reikėjo dar daugiau produktų. Paprefektis S. Brunovas, gavęs reikalavimus, grasino „*jei produktai nebus pristatyti laisvanoriškai, tai jų rinkti pasiūstas tarnautojas Rimša su 1 kareiviu turi teisę apieškoti ir rastus produktus rekvizuoti, kad toliau jie būtų pristatyti į paprefektūrą*“. Kareivių maitinimui reikėjo daug mėsos. Liepos 12 d. Upytės apskrities paprefektis nurodė Ramygalos parapijos dvarininkams pristatyti po 1 jautį nuo 10 dūmų. Jaučiai turėjo būti pristatyti liepos 13 d. iki 4 val. dienos. Analogiški reikalavimai išsiųsti ir kitoms parapijoms.

Dar sunkesnė valstiečiams buvo arklių ir vežimų prievolė. Reikėdavo gabenti maistą ir pašarus į Vilnių, Kauną, vežioti duoną X – ojo korpuso kareiviams.

Rygos apgulčiai buvo gabenama 130 prūsų pabūklų. Nuo gegužės 12 d. jie buvo plukdomi iš Gdansko per Karaliaučių į Tilžę. Rugsėjo 12 (1) d. jie iškrauti, o rugsėjo 10 d. jau atvežti į Rundalę. Pabūklų gabenimui Upytės apskritis pateikė 4 800 arklių. Gabenant artileriją atgal spalio 11 d. iš Upytės apskrities buvo nusiųsta 12 000 arklių. Per du etapus pervežimas baigtas spalio 31 d. Tai negalėjo neatsiliepti žemės ūkiui.

Buvo ir kitų rekvizicijų. Kadangi paprefektūrai trūko popieriaus, Adomas Šikeris, lydintas kareivių, naršė jo ieškodamas po miestą, ypač pas rusų pirklių Vasilijų ir pirklius žydus. Antspaudams uždėti trūko smalkos, teko ją rekvizuoti iš pirklių, išrašant kvitus.

X – ajam korpusui trūko geležies, apkasų rengimo įrankių (kastuvų, kirtiklių), lentų. Visa tai buvo rekvizuota iš gyventojų. Minėtasis pirklys Vasilijus buvo įpareigotas pristatyti 3 pūdus geležies.

Paprefektūrai trūko ir tarnautojų. Liepos 13 d. iš Krekenavos kahalo (žydų bendruomenės) buvo pareikalauta 10 žmonių įvairioms pareigoms vykdyti.

Liepos 15 d. pagrindinėms X korpuso pajėgoms paliekant Panevėžį, jo žinion buvo perduoti 46 jauni valstiečiai lydėti karinį parką, 8 arkliai artilerijos transportavimui korpuso avangarde, be to, dar papildomai 36 arkliai su 18 vežimų. Tą pačią dieną stiprūs bajoraičiai turėjo su kapitonu palydėti išprotėjusius korpuso karius į Kauną.

Išvykus korpusui, reikėjo rūpintis belaisviais, saugoti maisto sandėlius. Tam buvo bandoma pasitelkti miškų tarnybos žmones (jėgerius, eigulius). Jie turėjo atvykti su ginklais ir savaitine maisto produktų atsarga. Tiesa, jie labai greitai pasitraukė.

Kai VDAK pirmininku Napoleonas paskyrė Valstybės tarybos auditorių Nicolai, jis ėjo ir departamento intendanto pareigas. Jis buvo dviejų valdžių – Lietuvos laikinosios vyriausybės ir prancūzų - pareigūnas. Išskirtiniais atvejais jis imdavosi pats spręsti klausimus. Taip, spalio 5 d. laiške Upytės paprefekčiui Nicolai pateikė 7 klausimus, susijusius su prancūzų kariuomenei skirtų rekvizicijų vykdymu, ir pagrasino egzekucija, jeigu bus pavėluota į juos detalčiai atsakyti. Beje, dar rugsėjo 5 d. tokius reikalavimus atsiuntęs auditorius Valstybės taryboje, Vilniaus vyriausybės intendantas S. de Molay parašė: „*Jus galite man atsakyti lenkiškai, jei tai jums patogiau*“...

Prancūzų okupacinės valdžios reikalavimai anksčiau ar vėliau turėjo sukelti valstiečių nepasitenkinimą. Tiesa, tarybinėje istoriografijoje buvo per daug iškeliamas valstiečių nepasitenkinimas okupacine valdžia. Valstiečiai, pirmiausia priešinosi savo valdytojams. Kad ir kaip norėtume iliustruoti labiausiai Upytės apskrityje pasireiškusius valstiečių neramumus, Žadeikių seniūnijos pavyzdžiu, negalime pamiršti, jog jau 1808 m. šios seniūnijos valstiečiai skundėsi teismui savo dvarininke Konstancija Ropiene, kuri, nesilaikydama inventoriaus, padvigubino beveik visus mokesčius ir prievoles, dėl ko valstiečiai labai nuskurdo. Napoleono kariuomenės tuo metu Lietuvoje dar nebuvo...

Kai 1812 m. liepos 10 d. pasirodė Prancūzijos kariuomenės daliniai, Žadeikių dvaro valstiečiai atsisakė

klaudyti administracijos ir vykdyti prievoles. Seniūnijos valdytojams pasiskundus Panevėžio (Upytės) paprefektūrai, ši pasiuntė ten Pasvalio parapijos deputatą Petrusevičių. Jis turėjo nuraminti valstiečius, o jų vadus pristatyti į Panevėžį. Deputatas rado valstiečius karingai nusiteikusius. Padedamas kareivių, Petrusevičius suėmė septynis valstiečių vadus: Igną Rukšį, Chrizostomą Barčevskį, Igną Tonkūną, Augustiną Raknį, Chrizostomą Krasovskį, Jurgį ir Eliją Nevakus. Jie Panevėžyje buvo tardomi ir perduoti teismui. Apie tolimesnį jų likimą nežinoma.

Nors vadai buvo išvežti, Žadeikių valstiečiai ir toliau priešinosi, kad juos priverstų paklusti dvarininkams, buvo siunčiami kiti pareigūnai: teisėjas Gilvickis, o vėliau Upytės apskrities sienų teisėjas F. Šilingas ir rotmistras V. Juzefovičius. Šiems pareigūnams rugsėjo 2 d. dar buvo pavesta išsiaiškinti Moliūnų valdytojo Viršylos veiksmus („*pana Wierszyłly rządcy Malun*“), kurstant maištą tikslu užpulti dvarą; ištirti kur pradingo 9 džiūvėsių vežimai, kuriuos Moliūnų ekonomas Viršyla turėjo pristatyti. Paprefektūros valdininkams atrodė neįtikinimas Viršylos aiškinimas, kad ties Paliūniškiu tuos vežimus būk tai paėmė prūsai („*zabraniau tych wozów pod Polanisz kami p[rzez] komendę jakoby pruską*“).

Taip pat išliko žinių apie valstiečių neramumų slopinimą Gulbinų dvare. Ten buvo siunčiamas teisėjas Gilvickis.

Liepos 23 d. ponui Kazimierui Blaževičiui buvo duotas potvarkis, kad būtų išsaugota tvarka ir būtų sutramdyta maištaujanti liaudis jo nuomojamame Karpiškių palivarke.

Rugpjūčio 5 d. Upytės pilies teisėjui Pranciškui Bistramui buvo išsiųstas raštas, kuriuo pavedama ištirti Smolensko raikytojo Jano Heikingo skundą, jog Jotainių eksdivizijos valstiečiai, būtent: Mykolas Jarasas, priklausantis Apytalaukio kunigui Valavičiui, Martynas Masiliūnas ir Bartolomiejus Urbonas iš Turų dvaro, rugpjūčio 3 d., surinkę visą savo šeimyną ir kaimynus į Karvedžių kaimo lauką, apsėta rugiais, t.y. į besiskundžiančiojo žemę, „*pradėjo greitai pjauti rugius, o valstietis Martynas Vasiliūnas nupjovė pievą tarp rėžių, tokiu būdu besiskundžiančiajam padarė žalą*“ („*żyto gwałtownie żąc zaczęli, a chłop Marcin Masiliunas łakę między sznurami tegoż będącą skosił*“). Be to, skunde teigiama, kad Mykolas Jarasas grasinęs besiskundžiančiajam.

Archyve išlikęs paprefekčio nurodymas žandarų vadui Staškevičiui pasiųsti vieną žandarą, kad „padarytų tvarką“ Spirakių dvarui priklausiusiame Bučių kaime. To rugsėjo 31 d. prašęs šio dvaro valdytojas Antanas Rimkevičius, nes valstiečiai nevykdė prievolių dvarui ir nemoka mokesčių išdui.

Yra pranešimų apie valstiečių neramumus Mikailišchio seniūnijoje, Vabalninko ir Pušaloto klebonijų žemėse. Buvo kreiptasi į Krekenavos, Naujamiesčio, Panevėžio klebonus, kad šie iš sakyklų ragintų valstiečius atlikti visas dvaro prievoles.

Vietoj išvadų

Nors pats Napoleonas Panevėžio krašte nebuvo, bet, matyt, viltys, sietos su juo, persikėlė į tautosaką, liko krašto žmonių atmintyje. Netoli Upytės Tarnagalos kaime buvo kreivas ąžuolas, pramintas Napoleono lazda; prie Krekenavos yra Napoleono tiltas; Raginėnų kaimo senbuviai pasakodavo, kad pušyne prancūzų užkastos 7 statinės aukso; Drulupio kapinynas vadinamas Prancūzų kalneliu... Viltys, lūkesčiai... Tai atsispindi ir to meto karinėje dainoje „*Gedimino žemėse sutvisko smarkus galingas žaibas / Dvidešimt ilgų metų žirgas ir karys kalėjo...*“. Deja, viltys ir liko tik viltimis. Pagaliau ir pats Imperatorius nesiskubino pildyti nei Lietuvos bajorijos, nei valstiečių norų. Bet, kad su Napoleonu buvo siejama daug lūkesčių, liudija ir tai, kad trumpas jo Didžiosios armijos žygis per Lietuvą, mūsų istorijoje užima deramą vietą tarp dešimtmečius trukusių laikotarpių.

Kad šis rašinys pasirodė, visų pirma esu dėkingas dviems šaunioms buvusioms gimnazistėms iš Panevėžio Vytauto Žemkalnio gimnazijos – Kristinai Ažusienytei ir Violetai Meiliūnaitei. Būtent jos, prieš dešimtmetį ryžosi išversti iš prancūzų kalbos X – ojo Napoleono armijos korpuso karinių pareigūnų raštus Upytės (Panevėžio) apskrities paprefekčiui. Kiek vėliau paaiškinimus ir išnašas išvertė Kauno technologijos universiteto, tuometinio Panevėžio filialo, Vadybos ir verslo administravimo studentė Aušra Aukštikalnytė.

Susirašinėjimas tarp karinių pareigūnų ir Upytės paprefektūros – svarbus šaltinis ir kitiems krašto istorijos faktams atskleisti. Visų pirma, taip galima patikslinti Panevėžio Švč. Trejybės bažnyčios pastatymo datą. Apsiausties artilerijos gabenimo maršrutas – įrodymas, kad nuo seno kelias Šeduva – Rozalimas – Linkuva – Žeimelis – Rundalė buvo žinomas ir svarbus. Laiškuose minimas Lavžynovič – greičiausiai

gydytojas Laurinavičius. Tarpukario metais jo palikuonys turėjo Panevėžyje vaistinę.

Résumé

Après les commencement du demarche Napoleonien en Russie le corps d'armée X dirigé par le duc de Tarente Jacques Macdonald marchaient à travers les pays Panevėžys de Tilže à Bauskė. La plus grand partie du corps d'armée étaient composé par les soldats Prusse. Il fallait fournir des soldats de la nourriture, du transport et des autres affaires militaires. On a était créé l'administration locale. En ce temps la préfecture Panevėžys à était géré par le moucheron des gentilshommes S. Brunon. L'armée de Napoleonien devait être complété par les unité des habitants de la Lituanie. Dans le départe Panevėžys il a été formé dix – neuvième et dix – septième régiments d'uhlans des soldats. Ce procès se passaient lentement. Les déserteurs apparus dans le pays. Les troubles des paysans ce sont commencés à cause des réquisitions.

Zusammenfassung

Als Napoleon Russland angreifen wollte, marschierte der X Flügel der Armee, unter der Leitung des Fürsten Zak Makdonald, aus Tilsit durch die Ortschaft Panevėžys nach Bauska. Der größte Teil der Armee waren preußische Soldaten. Man sollte die Armee mit Essen, Transportmitteln und anderen benötigten Sachen verborgen. Es wurde die örtliche Regierung gegründet. In Panevezys herrschte der Marschall S. Brunonas, der zu dem Adelskreis gehörte. Zur Armee von Napoleon gehörten auch die Soldaten Litauens. In dem Ort Panevezys wurde die 19 Infanterie und der 17 Fels Regiment gebildet. Aber dieser Vorgang spielte sich ganz langsam ab. Auf dem Land gingen die Deserteure hervor. Wegen des Beschlages begann die Unruhe zwischen den Bauer.

Summary

At the same time of Napoleon's march to Russia, the 10th army corps, taken the lead by the duke of Tarent Jacque McDonald, marched from Tilze towards Bauske over the region of Panevezys. The 10th army corps mainly consisted of Prussian soldiers, who needed to be provided by food, vehicle and by all the necessaries.

Later, the local government was established. The head of the prefecture of Panevezys was S. Brunon, the marshal of the region's landed nobility. An important detail to mention is that the Napoleon's army was supplemented by the Lithuanian troops which consisted of inhabitants. The 19th regiment of infantry as well as the 17th regiment of lancer were formed in the region of Panevezys. However, the process was slow. There appeared deserters in the region. Due to impressments the unrests of the peasants became frequent.

Īsumā

Napoleona karagājiena pret Krieviju sākumā no Tilzītes uz Bausku virzījās X korpuss, kuru vadīja Tarenas hercogs maršals Žaks Makdonalds. Lielākā daļa korpusa kareivju bija prūši. Karavīrus vajadzēja nodrošināt ar pārtiku, transportu un citām nepieciešamām lietām. Tika izvēlēta vietējā vara. Panevėžas apakšprefektūru vadīja apgabala muižniecības galva S. Brunovs. Napoleona armiju vajadzēja papildināt ar lietuviešu karavīru grupējumiem. Panevėžas apgabalā tika saformēti 19.kājnieku un 17.ulānu (kavalēristu) pulks. Šis process risēja ar lielām grūtībām, bija daudz dezertieru. Rekvizīcija izraisīja lielus zemnieku nemierus.

Резюме

В начале нашествия Наполеона на Россию из Тильзита в сторону Бауски через Поневежский регион двигался X корпус армии руководимый Таренским герцогом маршалом Жаком Макдональдом. Большую часть корпуса составляли прусские солдаты. Продвигающихся солдат нужно было обеспечить провизией, транспортом, другими необходимыми средствами. Было выбрана местная

власть. Паневежской подпрефектурой руководил глава областного дворянства С. Брунов. Армия Наполеона должна была пополниться из жителей Литвы формирующимися воинскими подразделениями. В Паневежской области были сформированы 19-ый пехотный и 17-ый уланский полки. Этот процесс проходил с трудом. Появилось много дезертиров. Реквизиция вызвала крестьянские волнения.

Šaltiniai ir literatūra

1. Astramskas A. Napoleonmetis // Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m. – Panevėžys. – 2003. – P.199 – 203.
2. Dundulis B. Lietuva Europos politikoje 1795 – 1815. – V.- 1998.
3. Dundulis B. Lietuva Napoleono agresijos metais (1807 – 1812). – V.- 1981.
4. Dundulis B. Napoleono armijos kelias per Lietuvą 1812 m. // Istorija. – T.4. – 1963. – P.89 – 104.
5. Juknevičius P. Napoleonmetis Panevėžio krašte // Tėvynė. – 2006 02 15.
6. Juknevičius P. Garsus rusų karvedys kilęs iš Lietuvos // Tėvynė. – 2006 07 07.
7. Maksimaitienė O. Panevėžio miesto istorija. - Panevėžys. – 2003. – P.82 – 83.
8. Naumova A., Savickis V. Apie prancūzų karo ligoninę Panevėžyje // Sveikatos apsauga. – 1964. – Nr.10. – P.41 – 43.
9. Per Lietuvą 1812 m. vasarą // Trimitas. – 1939. – Nr.45. – P.1101; Nr.49 – P.1197 – 1199.
10. Pugačiauskas V. Napoleono administracija Lietuvoje. – V.- 1998.
11. Savickis V. 1812 metai Panevėžyje // Mokslas ir gyvenimas.- 1980. – Nr.6.
12. Schmittlein R. Lietuvos kariuomenė 1812 metais. – K. – 1937.
13. Schmittlein R. Un district lituanien sous l'occupation française (1812) // Senovė. - K. - 1936. – T.2. – P. 217 – 269.
14. Trumpa V. Napoleonas. Baltija. Amerika. – V.- 1989.
15. Макдональд Жак // Большая советская энциклопедия. – Т.26. – Москва. — 1954. – С.98.
16. Макдональд // Энциклопедический словарь. – Т.18. - Санкт – Петербург. - 1896. – С.409 – 410.
17. Савицкий В. Волнения крестьян в Упитском уезде в 1812 г. // Istorija. – T.VII. – 1965 – P.161 – 165.
18. Савицкий В. Упитский уезд в период французской оккупации (1812) // Istorija. – T.XVIII. – Sąs.2. – 1978. – P.66 – 79.

Turinys

[Karo pradžia ir bajorijos viltys atkurti valstybę](#) 4

[Armijos žygis per Panevėžio kraštą ir karinių pareigūnų santykiai su vietos valdžia](#) 7

[Žandarmerijos ir lietuviškų karinių dalinių formavimas](#) 23

[Rekvizicijos ir valstiečių neramumai](#) 32

[Vietoj išvadu](#) 38

[Résumé](#) 40

[Zusammenfassung](#) 41

[Summary](#) 42

[Īsumā](#) 43

[Резюме](#) 44

[Šaltiniai ir literatūra](#) 45

Trumpai apie autorių ir talkininkes

Petras Juknevičius, istorikas, Panevėžio rajono savivaldybės administracijos vyriausiasis specialistas paveldui.

Arūnas Astramskas, Panevėžio kraštotyros muziejaus direktorius.

Svetlana Jerpylioiva, Panevėžio rajono savivaldybės administracijos architektūros skyriaus vyriausioji specialistė.

Rūta Juknevičiūtė, ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto studentė.

Aida Kentraitė, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinio fakulteto studentė.

Iveta Rīvāne, Ventspilio turizmo agentūros „Tobago“ vadovė.

Indrė Stirbytė, Kauno kolegijos Verslo vadybos fakulteto studentė

Deimantė Žostautaitė, Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto studentė

P. Juknevičius. Napoleonmetis Panevėžio krašte.

Leidinyje aprašomas Napoleono armijos X korpuso žygis Panevėžio apylinkėmis, okupacinės valdžios santykiai su vietos gyventojais. Trumpai aptariamas lietuviškų dalinių kūrimas. Minimi valstiečių neramumai. Yra literatūros sąrašas, reziume prancūzų, vokiečių, anglų, latvių ir rusų kalbomis.

UDK 947.45.05

Jų 56

Redaktorius Petras Juknevičius
Korektorė Rūta Juknevičiūtė
Maketuotoja Svetlana Jerpylioiva
Latviškas tekstas Ivetos Rīvanes
Angliškas tekstas Aidos Kentraitės
Prancūziškas tekstas Indrės Stirbytės
Vokiškas tekstas Deimantės Žostautaitės
Viršelis ir rusiškas tekstas
Svetlanos Jerpyliosovos
Reprodukcija iš interneto tinklalapio
Spaudė UAB „Sagros reklama“,
Stoties g. 42, Panevėžys
Tiražas 150
Panevėžys 2007